

เครื่องจักสานในภาคเหนือ

ข้าวหวด

- เป็นภาชนะสานด้วยไม้ไผ่ สูงประมาณ 9 นิ้ว เส้นรอบวงประมาณ 30 นิ้ว ก้นเหลี่ยม ปากกลม ใช้ใส่ข้าวเหนียวหลังจากแช่น้ำไว้ปล่อยให้สะเด็ดน้ำ ก่อนนำไปใส่ให้ข้าวนี้

ก่องข้าว

- เป็นภาชนะสำหรับใส่ข้าวเหนียว

แอ็บข้าว

- หรือ แอ็บข้าว เป็นภาชนะใส่ข้าวเหนียวเหมือนก่องข้าวแต่ขนาดเล็กกว่า

โตก

- เป็นที่วางกับข้าวคล้ายโต๊ะอาหาร มีรูปร่างกลม มีขาสูงประมาณ 1 ฟุตมีทั้งที่สานด้วยไม้ไผ่และหวาย และที่ทำด้วยไม้สัก บางทีก็เรียก ขันโตก

ก๊วย หรือ หมวกงอบ

- สานด้วยใบตาลหรือใบไม้ไผ่ ก๊วยที่ลำปางคล้ายงอบภาคกลางแต่เตี้ย และแบนกว่า ส่วนก๊วยของเชียงใหม่มีโครงกลมคล้ายผลส้มผ่าซีก ปีกกว้าง ก๊วยเมืองแพร่ส่วนที่เป็นตัวงอบจะค่อยๆลดชั้นเล็กๆลงไป 2 ชั้น จนถึงกระหม่อมงอบ

หมวกสาน

- เป็นเครื่องสวมศีรษะประเภทก๊วยหรืองอบ นิยมทำกันมากที่สุด ลำพูน โดยเฉพาะที่ ต.บ้านแป้น

ก้วย

- เป็นภาชนะเช่นเดียวกับเข่งของภาคกลาง ใช้ใส่สิ่งของต่างๆ ถ้าใส่หมูเรียก ก้วยหมู ใส่ไก่เรียก ก้วยไก่ ฯลฯ

เข่งลำไย

- เป็นภาชนะสานด้วยไม้ไผ่ ใช้ใส่ลำไย ก้นเหลี่ยม ปากกลม มีขอบปากเม้มด้วยดอก

ซ้าลอม หรือชะลอม

- เป็นภาชนะใส่ของสานด้วยลายเจลาตาห่างๆ ใช้ใส่ของเดินทาง ซ้าตาห่าง มีลักษณะคล้ายกระบุงหรือ เป็สด สานด้วยดอกไม้ไผ่ ลายสานห่างๆเม้มขอบด้วย ดอกในหัว ใช้ใส่ของใหญ่ๆ เช่นผัก หน่อ มีใช้มากแถบ จ.น่าน จ.แพร่ ซ้าตาทึบ หรือ บุงดิบ เป็นภาชนะคล้ายกระบุง หรือซ้าตาห่าง แต่สานด้วยลายละเอียดทึบ มีหู ไม้เข้าขอบ แต่เก็บริมในหัว มีใช้มากใน จ. น่าน

น้ำลั้ง หรือ น้ำทุ้ง

- เป็นภาชนะสานด้วยไม้ไผ่ด้วยชั้น ลักษณะคล้ายกรวยหงาย มีหูทำด้วยไม้สำหรับตักน้ำ สาวขึ้นมาจากบ่อน้ำ

น้ำเต้า

- เป็นภาชนะสำหรับใส่น้ำเดินทางโดยใช้ผลน้ำเต้าแห้ง แล้วสานหรือถักหุ้มด้วยหวาย

คู หรือ คุรุ

- เป็นภาชนะขนาดใหญ่ สานด้วยไม้ไผ่คล้ายกระบุง หรือกระดิ่งขนาดใหญ่ ใช้สำหรับนวดข้าวหรือ ตีข้าวเปลือกให้หลุดจากรวง

วี

- เป็นพัดขนาดใหญ่ ใช้พัดเอาเศษหญ้าและฟาง หรือขี้นบ่อออกจากรวงข้าว

ต่าง สัด

- หรือ ถังตวงข้าว รูปร่างคล้ายเป็ียดหรือบุง 1 ต่าง เท่ากับ 14 ลิตรสานด้วยไม้และหวาย

เป็ียด

- บางที่ก็เรียกว่า บุง สานด้วยไม้ไผ่คล้ายกระบุงภาคกลาง มีขอบไม้ไผ่ที่ปาก เป็ียดหรือบุง มักทำเป็นคู่ๆ สำหรับหอบข้าว

ถั่ว งา รำ ฯลฯ

บุง

- หรือบุงข้าวเจือ เป็นภาชนะสานด้วยไม้ไผ่ที่ใหญ่กว่า เป็ียด ใช้สำหรับเก็บเมล็ดพันธุ์ข้าว

เปลเด็ก

- เป็นที่นอนสำหรับเด็ก สานด้วยไม้ไผ่มีหูสำหรับแขวนเพื่อให้แกว่งไกวได้

เอิบ

- เป็นภาชนะสำหรับใส่เสื้อผ้าข้าวของต่างๆ เป็นรูปกล่องสี่เหลี่ยมมีฝา สานด้วยไม้และหวาย

ไซ

- เป็นเครื่องดักจับสัตว์น้ำจำพวก กุ้ง ปู ปลา สานด้วยไม้ไผ่ มีรูปทรงและขนาดต่างๆ

สู่ม

- เป็นเครื่องมือจลพานชนิดหนึ่ง รูปร่างคล้ายกรวยคว่ำ ดัดด้านแหลมเป็นช่องสำหรับใช้มือ ส้วงลงไปจับปลา ใช้จับปลาในบริเวณน้ำตื้นๆ

ข้อง

- เป็นภาชนะสำหรับใส่สัตว์จำพวก กุ้ง ปู ปลา รูปทรงกลม ป่อง คอคอด ฝาครอบมีงา สำหรับใส่ปลาสดลงไปโดยไม่ต้องเปิดฝา มีหูสำหรับหิ้วหรือสะพายบ่า

อีจู้

- เป็นภาชนะสานด้วยไม้ไผ่ มีงาสำหรับดักปลาโดยมีเหยื่อล่อ

ฝักมิด

- เป็นฝักมิด หรือปลอกมิด สานด้วยไม้ไผ่รูปร่างแบนๆ มีปากสำหรับเสียบมิดเพื่อป้องกันคมมิด ใช้พกพาโดยคาดไว้กับเอว

เครื่องมือ เครื่องใช้ในการจักสาน

มีดโต้

- เป็นมีดที่ใช้สำหรับตัดไม้ มีขนาดใหญ่ สันหนา หนัก ยาวประมาณ 40 - 50 ซม. มี 2 ชนิด คือ สันโค้งและ สันตรง

มีดจักตอก

- เป็นมีดทรงเรียวแหลม คมมีดโค้งมน เพื่อให้เหมาะกับการใช้งาน ส่วนใหญ่ช่างจะต่อ ด้ามยาวออกไปอีกประมาณ 60 ซม. มีน้ำหนักเบา คม ใช้เป็นเครื่องมือประจำตัว

เหล็กหมาด

- เป็นเหล็กแหลมยาวประมาณ 4 นิ้ว มีด้ามขนาดเหมาะมือทำหน้าที่เจาะรูและประกอบ การจัก สาน เหล็กหมาดมี 2 ชนิด คือ ชนิดปลายแหลมใช้เจาะร้อยเส้นหวาย และปลาย แบนใช้เจาะร้อยเส้นตอก

เลียด

- บ้างเรียกว่า รุร้อยหวาย ทำด้วยเหล็ก สังกะสี หรืออลูมิเนียม นำมาเจาะรูขนาดต่างๆ ใช้สำหรับสอดหวายเข้าไปเพื่อลอบคม และให้มีขนาดเท่ากัน

หินลับมีด

- เครื่องมือที่ใช้ลับมีด ให้มีคมอยู่เสมอซึ่งสำคัญมากในการจักตอก

ฟาง

- เป็นเครื่องมือที่ช่วยให้งานมีความงดงามมากขึ้น หลังจากทำสำเร็จแล้ว

เชลแลก แล็กเกอร์ และสีย้อม

- ใช้ในกรณีที่ต้องการให้งานจักสานมีสีสันงดงามแปลกตาขึ้น ตาม ความนิยมของลูกค้า

ขั้นตอนในการทำงานจักสาน

การเตรียมวัตถุดิบ

วัตถุดิบในการจักสาน ที่ใช้กันทั่วไปมีหลายอย่างได้แก่ ใบเตย ลำเจียกหรือปาหนัน ผักตบชวา ย่านลิเภา กระจูด กก ใบตาล ใบลาน หวาย ไม้ไผ่ แต่ที่นิยมนำมาใช้ทำงานจักสานมากที่สุดคือ ไม้ไผ่และหวาย เนื่องจากคงทน ราคาไม่แพง วัตถุดิบหาได้ง่ายมีอยู่ทั่วไป

การเตรียมไม้ไผ่

เลือกลำต้นที่มีความตรง ลำปล้องยาว ผิวเรียบเป็นมัน หลังจากตัด ออกมาจากกอ นำมาแช่น้ำตลอดทั้ง ลำเพื่อให้ไม้ไผ่มีความสดและป้องกันมด ปลวก มอด เเจาะไช เมื่อจะนำมาใช้งานจึงตัดเอาตามขนาดที่ต้องการมาผ่าออกแล้วนำไปจักเป็นตอกแล้วตากแดดให้แห้ง

การเตรียมหวาย

ต้องแช่น้ำให้หวายอ่อนตัวเพื่อความสะดวกในการทำงาน หวาย สามารถใช้ได้ทั้งเส้น นำไปเป็นก้นกระบุง ตะกร้า หรือ เลียดให้เป็นเส้นเล็กๆ ใช้ผูก มัด ตกแต่งลวดลาย

การสาน

หลังจากเตรียมวัตถุดิบ ในการทำงานจักสานแล้วก็ถึงขั้นลงมือสาน ช่าง สานจะต้องรู้ว่า ควรใช้ลายสานแบบใด สำหรับ เครื่องจักสานแต่ละชนิดเช่น ป้าน น้ำชาใช้ลายหนึ่ง กระบุงใช้ลายสาม กระด้งใช้ลายขอ ช่างจักสานที่มีความชำนาญ มากจะสามารถ สานลายต่างๆ ได้อย่างรวดเร็วและคล่องแคล่ว เป็นระเบียบ และสวยงามมาก

ลวดลายในการจักสาน

แบ่งตามลักษณะการใช้งานได้ 3 ลักษณะคือ

1. ลวดลายพื้นฐาน ถือเป็นลายแม่บท สำหรับการสานทั่วไป มี 6 ลาย คือ
  - 1.1 ลายขัด
  - 1.2 ลายสอง
  - 1.3 ลายสาม
  - 1.4 ลายดาหลิว
  - 1.5 ลายขอ
  - 1.6 ลายบองหยอง
2. ลวดลายพัฒนา เป็นลายที่ช่างจักสานในอดีตได้คิดค้นพัฒนาขึ้นมา ที่ปรากฏทั่วไป มี 5 ลาย คือ
  - 2.1 ลายบัว
  - 2.2 ลายตีด้าน
  - 2.3 ลายเงลาเกล็ดเต่า
  - 2.4 ลายคอกจิง
  - 2.5 ลายตีหล่ม
3. ลวดลายประดิษฐ์ เป็นลวดลายที่คิดค้นประดิษฐ์ขึ้นเป็นลักษณะเฉพาะของช่างจักสานแต่ละคน แต่ละท้องถิ่นมีลักษณะแตกต่างกันไป

<http://www.prc.ac.th/newart/newart&craft/bamboo02.html>